

Dvajset let »kapitalizma s človeškim obrazom« in odločitve za lastni gospodarski razvoj

ALEKSANDER LORENČIČ*

IZVLEČEK

25. junija 2011 smo praznovali dvajseto obletnico osamosvojitve Slovenije. Dvajset let, odkar smo iz naroda prerasli v nacijo, in dvajset let, odkar smo svojo usodo vzeli v svoje roke. V dveh desetletjih je Slovenija postala država z mednarodnim ugledom in članica vseh najpomembnejših mednarodnih integracij. Potem ko ji je z vstopom v Evropsko unijo (EU) 1. maja leta 2004 uspelo uresničiti prioritetni cilj, je leta 2010 postala še članica Organizacije za evropsko sodelovanje in razvoj (OECD), ki združuje gospodarsko najrazvitejše države na svetu. Razprava z zgodovinskega gledišča ovrednoti osrednje procese, ki so se odvijali med gospodarsko tranzicijo.

KLJUČNE BESEDE

tranzicija, gospodarstvo, makroekonomska stabilizacija, privatizacija, prestrukturiranje

ABSTRACT

On 25 June 2011 Slovenians celebrated the twentieth anniversary of the country's independence. It was twenty years since they had become a nation and twenty years since they had become masters of their own destiny. In two decades Slovenia had become a member of all major international economic integrations. On 1 May 2004 Slovenia became a member of the EU and in 2010 a member of the OECD, which includes most of the economically developed countries in the world. This paper uses a historical perspective to evaluate the main processes that took place during the economic transition.

KEY WORDS

transition, economy, macroeconomic stabilization, privatization, restructuring

Zaton Jugoslavije in socialističnega sveta

Jugoslovanska družbena kriza v osemdesetih letih 20. stoletja je »dokazovala ideološki, politični in ekonomski zlom socializma«.¹ Ekonomist

* Dr. Aleksander Lorenčič, Inštitut za novejšo zgodovino, e-pošta: aleksander.lorencic@inz.si

¹ Kovač, *Rekvjem za socializem*, str. 143.

Bogomir Kovač je zapisal, da je bil socializem »nedvomno najvplivnejša socialna ideologija 20. stoletja, ki se je sprva ponujala kot zaokrožen politično-ekonomski sistem (družbena lastnina, planiranje, delitev po delu, neposredna politična demokracija), dejansko pa je postal politični projekt komunistov, kako osvojiti in ohraniti ekonomsko oblast v družbi.«² Razpad Jugoslavije je bil rezultat vzpostavljanja normalnega stanja konfliktnosti interesov ter spoznanja, da »ni Tita, po Titu.«³ Da so bila osemdeseta leta minulega stoletja doba, v kateri se je zgodil miselni preobrat in v kateri so ljudje začeli verjeti in delati za vrednote, ki odlikujejo zahodni svet, je menil tudi dolgoletni slovenski mandatar Janez Drnovšek: »Mislim, da smo vsi začeli razmišljati o tem v osemdesetih letih. Vsaj jaz sem takrat, ko je postalo vse bolj očitno, da zaostajamo, o tem veliko razmišljal... Šlo je za prebujenje, ne le v Sloveniji, temveč v celotni srednji in vzhodni Evropi...«⁴ Do razpada Jugoslavije se je opredelil tudi zadnji predsednik Predsedstva Socialistične Republike Slovenije in dolgoletni predsednik Republike Slovenije Milan Kučan. Med govorom gospodarstvenikom v Avstriji o slovenski izkušnji z življenjem v EU novembra 2005 v Gradcu je dejal: »Razpad je bil posledica dolgotrajne politične, gospodarske in vrednotne krize nekdanje večnacionalne, multikulturne, federativno urejene in na ideologiji socialističnega samoupravljanja utemeljene države. Kriza je bila v velikem delu izraz splošne krize evropskega komunističnega sveta, ki jo je generirala Sovjetska zveza s svojim v bistvu boljševističnim sistemom, prilagojenim pogojem hladne vojne in blokovskega merjenja politične in vojaške moči ter vzdrževanja ravnotežja strahu.«⁵ Gospodarski položaj, v katerem se je znašla Jugoslavija, je bil pomemben dejavnik nezadovoljstva jugoslovanskih narodov, in nič čudnega ni, da so gospodarske okoliščine »ustvarjale plodna tla za razpihovanje ekonomskega in političnega nacionalizma ter za medsebojno obtoževanje glede izkoriščanja.«⁶ Zanimiv pogled na razpad Jugoslavije je v svoji knjigi predstavil Dejan Jović, ki meni, da razpad Jugoslavije ni bil nujno posledica gospodarske krize. Po njegovem slednji z ekonomskega vidika tudi ni bil v interesu katerekoli od republik, povrh vsega pa je Jugoslavija v času razpadanja praktično izhajala iz krize, saj je Markovičevi vladi uspelo znižati inflacijo in povečati plače. Jović nato meni, da je gospodarska kriza pripomogla k padcu socializma predvsem zato, ker je povečala občutek neenakosti in nepravilnosti.⁷ Markoviću je resda uspelo bistveno zmanjšati inflacijo, ni pa mu uspelo zaustaviti padca proizvodnje in izvoza ter obnoviti skupnega jugoslovanskega trga, ki

² Prav tam.

³ Mencinger, Slovensko gospodarstvo, str. 490–495.

⁴ Možina, »Politika postane manj pomembna«, str. 26–30.

⁵ Govor Milana Kučana, spletni vir.

⁶ Borak, *Ekonomski vidiki*, str. 194.

⁷ Jović, *Jugoslavija*, str. 36.

je bil v njegovi viziji temelj državne enotnosti.⁸ Treba je poudariti, da se gospodarska podoba v osemdesetih letih iz leta v leto ni slabšala le v Jugoslaviji oziroma v Sloveniji, ampak se je podobno godilo tudi v ostalih socialističnih državah. Gospodarska rast je upadala, produktivnost dela in kapitala je bila nizka, tehnični napredek je bil počasen, življenjski standard se je nižal in prepad med socialističnimi in kapitalističnimi gospodarstvi se je iz leta v leto povečeval. Konec osemdesetih oziroma v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja je torej prišlo do preloma s starim redom, številne države so se osvobodile komunizma, ki je dokončno izgubil bitko s kapitalizmom. V tem času so z zemljevida izginile nekatere države, rodile pa so se nove: Estonija, Latvija, Litva, Belorusija, Ukrajina, Moldavija, Slovaška, Češka, in na ozemlju Jugoslavije Hrvaška, Bosna in Hercegovina, Srbija in Črna Gora, Makedonija in Slovenija.⁹ O vzrokih razpada Jugoslavije je bilo že ogromno napisanega, avtorji pa gospodarskim razmeram večinoma pripisujejo veliko vlogo. Dejstvo je, kot meni Neven Borak, da se je vpliv gospodarskih dejavnikov »prepletal z oblikovanjem različnih pogledov na prihodnost države in na smeri njenega družbeno-ekonomskega preoblikovanja sveta v obdobju po smrti Josipa Broza Tita in splošnega zatona socialističnega sveta.«¹⁰

Dobro izhodišče

Pred razglasitvijo neodvisne in samostojne države leta 1991 je bila Slovenija del jugoslovanske federacije z gospodarskim sistemom, temelječim na družbeni lastnini, in planskim sistemom, ki ni omogočal trajnega gospodarskega razvoja in napredka države, čeprav je treba poudariti, da je bil začetni položaj Slovenije v marsikaterem pogledu boljši od katere druge tranzicijske države.¹¹ Slovenija je namreč imela razvite že mnoge tržne institute. Tako na primer v blagovni menjavi ni bila omejena le na vzhodni trg, politika v gospodarstvu ni imela tako dominantne vloge (oblikovanje cen in proizvodnje je v večji meri delovalo že po načelih tržnega gospodarstva, res pa je bil pri kadrovanju vpliv politike do zadnjega velik), prav tako je bil tehnološki razvoj na višji ravni kot v kateri drugi socialistični državi.¹² Težnje po spremembah so bile vse glasnejše že od druge polovice osemdesetih let dalje, pomlad leta 1990 pa jih je tudi uradno prinesla. S plebiscitom, razglasitvijo samostojnosti, desetdnevno vojno in mednarodnim priznanjem se je Slovenija v letih 1990–1992 osamosvojila.¹³ Odločitev za samostojno in neodvisno

⁸ Prinčič, *Gospodarski vidiki osamosvajanja Slovenije*, str. 33–56.

⁹ Judt, *Povojna Evropa*, str. 729.

¹⁰ Borak, *Ekonomski vidiki*, str. 194.

¹¹ *Delovni zvezek, VIII/3*, Urad za makroekonomske analize in razvoj (dalje: UMAR).

¹² Mencinger, *Makroekonomske dileme Republike Slovenije*, str. 25–35.

¹³ Škofljanc, *Ali je tranzicija končana?*, str. 33–34.

državo je na gospodarskem področju omogočila, da je Slovenija prevzela v svoje roke gospodarsko politiko in s tem odgovornost za lastni gospodarski razvoj. V prvi fazi tranzicije je bila naloga Slovenije vzpostaviti vse potrebne elemente in institucije za uspešno delovanje samostojne slovenske države.

Hiter prehod v okrevanje in uspešno vstopanje v mednarodne integracije

V procesu gospodarske tranzicije se je odvijalo nekaj osrednjih procesov (vstopanje v mednarodne integracije, makroekonomska stabilizacija, privatizacija in prestrukturiranje gospodarstva). Pomembna novost za slovensko gospodarstvo je bila preusmeritev od trga nekdanje Jugoslavije na trge cenovno in kvalitetno zahtevnejših držav.¹⁴ Za majhno narodno gospodarstvo, ki se je odcepilo od velikega matičnega trga, je bila usmeritev na zunanji trg pot za stabilno gospodarsko rast in razvoj.¹⁵ Potem ko je do konca leta 1992 Slovenijo priznalo že sto držav in je postala članica Organizacije združenih narodov (OZN) in njenih specializiranih organizacij, je do leta 1996 postala še članica domala vseh najpomembnejših gospodarskih združenj: Evropske banke za obnovo in razvoj (EBRD), Mednarodnega denarnega sklada (IMF), Svetovne banke in Mednarodne finančne korporacije (IFC), Splošnega carinskega in trgovinskega sporazuma (GATT), Svetovne trgovinske organizacije (WTO), Evropskega združenja za prosto trgovino (EFTA) in članica Srednjeevropskega sporazuma o prosti trgovini (CEFTA). Slovenija je bila tako priprava na varnostnimi pasovi na Zahod in s tem tudi zavarovana pred vojno, ki je potekala v delih nekdanje Jugoslavije.¹⁶ Strateški cilj Republike Slovenije zaradi njenega tesnega političnega, gospodarskega in kulturnega sodelovanja z Evropsko unijo od osamosvojitve naprej je bilo tudi polnopravno članstvo v Evropski uniji.¹⁷ Slovenija se je začela pogajati z Evropsko unijo leta 1992 in leto zatem z njo že sklenila prve sporazume.¹⁸ Kot je bilo že omenjeno, je Slovenija, skupaj s še devetimi članicami, v EU stopila 1. maja leta 2004. Edina organizacija, v katero se Sloveniji ni uspelo prebiti tako hitro in uspešno, je bila OECD, ki združuje gospodarsko najrazvitejše države na svetu (članica je postala leta 2010).

Drugo pomembno področje je bil proces makroekonomske stabilizacije, ki je bil ena od prioritete slovenske politike v prvem obdobju tranzicije. V obdobju od leta 1990 do leta 2004 je Slovenija prehodila sorazmerno uspešno pot gospodarskega razvoja. Med prvimi je prešla obdobje

¹⁴ *Delovni zvezek, III/6*, Zavod za makroekonomske analize in razvoj (dalje ZMAR).

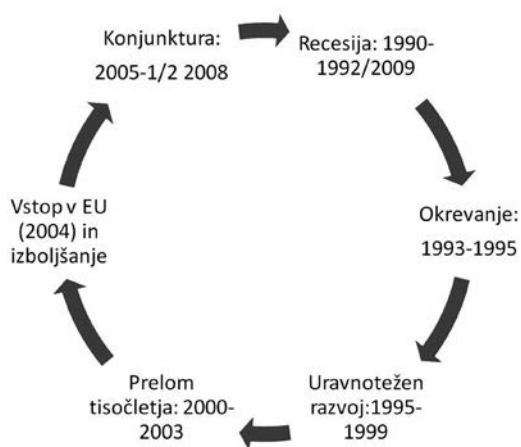
¹⁵ Štiblar, *Strategija Slovenije v ekonomskih odnosih s tujino*, str. 21–35.

¹⁶ Prinčič in Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 612 in 619–620.

¹⁷ AS 1994, š.k. 2/98.

¹⁸ *Letno poročilo za leto 1997*, Banka Slovenije, str. 7.

transformacijske depresije, ki je bila značilna za tranzicijska gospodarstva na začetku devetdesetih let, saj se je okrevanje gospodarske rasti z oživitvijo domačega povpraševanja začelo že sredi leta 1993. Relativno hitro je preseгла predtranzicijsko raven gospodarske aktivnosti: raven predtranzicijske razvitosti iz leta 1990 v letu 1996, v letu 1998 pa tudi raven iz leta 1987.¹⁹ Vodenje stabilizacijske politike takoj po osamosvojitvi in v letu 1992 je zaznamovalo predvsem učinkovito delovanje Banke Slovenije.²⁰ Vsekakor je k uspešni stabilizaciji slovenskega gospodarstva veliko pripomogla tudi ekonomska politika, ki je pomagala Drnovškovim vladam pri usmerjanju gospodarskega razvoja Slovenije. Za to politiko sta bili značilni postopnost in pragmatičnost. Nekateri se s tem pristopom niso strinjali in so si prizadevali za tako imenovano šok-terapijo.

Slika 1: Makroekonomska slika Slovenije 1990–2010 (UMAR, Banka Slovenije)

Ta tako imenovani gradualistični pristop je vplival na mehkejši gospodarski, predvsem pa socialni prehod, vendar je bilo, kot je zapisal Jože Mencinger, s postopnostjo in pragmatičnostjo tako, da sta ti »postali celo bolj postopni in pragmatični, kot so to predlagali sami gradualisti«. ²¹ Od zagovornikov liberalnejšega pristopa k tranziciji je pogosto slišati, da so danes vidne številne posledice tega pristopa k tranziciji, a z zgodovinskega gledišča lahko rečemo, da se je Slovenija, vsaj kar se prve faze tranzicije tiče, odločila za primeren pristop. Razpad Jugoslavije in vojne so zahtevali previdnost in bili zadosten argument za izogibanje nepotrebnim šokom. Izogibanje političnim pretresom, hitrim in nepremišljenim potezam ter zavračanje tujih nasvetov sta bila gospodarsko koristna. Treba je poudariti, da so določeni primeri vseeno odstopali od gradualističnih značilnostih in da ni šlo brez

¹⁹ Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 2002/2003, str. 12–32.

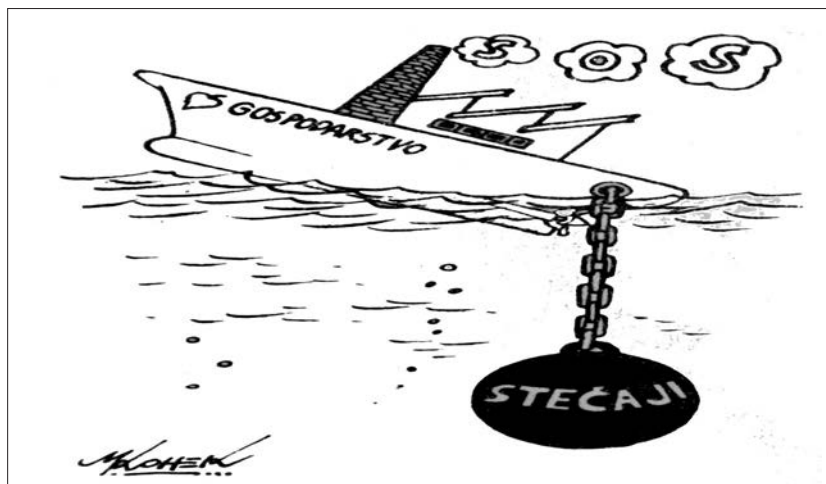
²⁰ Prinčič in Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 620–625.

²¹ Mencinger, *Deset let pozneje*, str. 28 in 33.

hitrih sprememb. Tako je bilo na področjih monetarne reforme in liberalizacije uvoza. Obdobju recesije je, kot omenjeno, že sredi leta 1993 sledilo transformacijsko okrevanje.²² Kljub hitremu prehodu v gospodarsko rast velja izpostaviti dve področji, kjer se stvari niso odvijale, kot bi si želeli. Prvo je že omenjena relativno visoka inflacija, drugo pa visoka stopnja brezposelnosti, katere posledice so državljanje najbolj prizadele. V letu 2004, ko je Slovenija postala članica Evropske unije, in posebej v letih za tem je prišlo do izboljšanja makroekonomske slike. Posebej je prišlo do izboljšave na področju blagovne izmenjave, povečala se je gospodarska rast, znižala se je brezposelnost, a vse to je bilo kratke sape, saj je že konec leta 2008, posebej pa v letu 2009 sledil novi šok za slovensko gospodarstvo, ki je bil posledica globalne finančne in gospodarske krize.

Prestrukturiranje gospodarstva

Ekonomist Mencinger meni, da se je prestrukturiranje večkrat »spremenilo v področja za eksperimentiranje s povsem nepotrebniimi finančnimi institucijami na eni in z usodami tisočih zaposlenih na drugi stranik«.²³ Prestrukturiranje v Sloveniji je bilo postopno, razpršeno in največkrat brez pomoči države (predvsem zaradi stalnih strankarskih političnih sumničenj in obtoževanj o oškodovanju družbenega premoženja, ob aktivističnem delovanju raznih parlamentarnih preiskovalnih komisij in ob dolgoletnih revizijah

Slika 2: Karikatura iz prve polovice leta 1991, ki je opozarjala na problematiko stečajev v slovenskem gospodarstvu (Kohek, *Delo*, str. 3)

²² Kračun, *Tranzicija, stabilizacija i ekonomski rast*, str. 145–162.

²³ Mencinger, *Deset let pozneje*, str. 31.

lastninskih postopkov v firmah). Posebej v prvem razdobju je bil velik del prestrukturiranja kar odpuščanje in upokojevanje z občasnimi, praviloma neuspešnimi posegi države.²⁴ V prvem obdobju smo bili priča številnim stečajem in likvidacijam podjetij. Podobno prestrukturiranje, a v manjšem obsegu, se je nadaljevalo tudi pozneje, ko je Slovenija že dosegla dno transformacijske krize. Proces prestrukturiranja slovenskega gospodarstva je bil spodbujen že ob koncu osemdesetih let, toda v resnici so nove gospodarske razmere nastale šele z osamosvojitvijo slovenske države na začetku devetdesetih let. Opazna je bila predvsem sprememba v lastniški in velikostni strukturi slovenskega gospodarstva, in to skoraj izključno na račun novonastalih podjetij. Iz strukture dodane vrednosti po dejavnostih je bilo razvidno zmanjševanje deleža industrije in povečevanje pomena storitvenega sektorja.²⁵

Da prestrukturiranje slovenskega gospodarstva ni bilo v celoti uspešno, se je pokazalo po prvem četrtletju leta 2009, ko je Slovenija uradno zapadla v recesijo, ki je bila posledica globalne finančne in gospodarske krize. Recesija je nastopila prvič, odkar je naša država leta 1993 prešla v transformacijsko okrevanje, in tako smo bili znova priča padcu gospodarske aktivnosti, propadanju podjetij in visoki brezposelnosti. Krize kot sestavni del gospodarskega življenja pokažejo nakopičena gospodarska neravnovesja oziroma nepravilnosti in tako se je zgodilo tudi v Sloveniji.²⁶ Številna podjetja, ki se med tranzicijo niso uspešno in primerno prestrukturirala, so propadla. Številna so bila primorana k reorganizaciji in prestrukturiranju.

Privatizacija

Daleč največ preglavic in sivih las v procesu gospodarske tranzicije je tako politiki in gospodarstvu kakor vsem državljanom povzročal proces privatizacije gospodarstva, ki se je vsekakor izkazal kot osrednji in najzahtevnejši proces slovenske gospodarske tranzicije. Podobno se je izkazalo tudi v ostalih postsocialističnih državah. Privatizacija družbene lastnine je bila proces, ki se je državljanov najbolj dotaknil, zakonsko pa je potekala v nekaj korakih. Jeseni 1991 sta bila sprejeta zakona, ki sta se nanašala na privatizacijo stanovanj (SZ)²⁷ in denacionalizacijo (ZDen),²⁸ novembra 1992 pa je bil sprejet še Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij (ZLPP).²⁹ Stanovanjski oziroma tako imenovani Jazbinškov zakon (Jazbinšek je bil tedanji minister za okolje in prostor) je imetnike stanovanjske pravice razdelil na tiste, ki

²⁴ Krašovec, *Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji*, str. 34–39.

²⁵ *Delovni zvezek, 1/2, ZMAR.*

²⁶ Lazarevič, *Plasti prostora in časa*, str. 237.

²⁷ *Uradni list RS, 18.*

²⁸ *Uradni list RS, 27.*

²⁹ *Uradni list RS, 55.*

so družbena stanovanja lahko odkupili, in tiste, ki pravice do odkupa niso imeli. Prvi so stanovanja odkupili po ugodnih cenah, saj je na primer cena za 114 kvadratnih metrov veliko stanovanje v tistem času v središču Ljubljane znašala okrog 16.000 tedanjih nemških mark. Drugi pa pravice do odkupa niso imeli, saj je stanovanjski zakon prepovedoval odkup tistih stanovanj, ki so v družbeno lastnino prešla s podržavljanjem. Temeljno načelo privatizacije stanovanj in stanovanjskih hiš je bilo izenačenje pravice do nakupa stanovanja za vse tiste občane, ki so bili na dan uveljavitve stanovanjskega zakona imetniki stanovanjske pravice.³⁰ Večjo težavo je povzročala denacionalizacija oziroma njeno izvajanje. To je bilo pogosto predmet polemik in različnih obtoževanj, predvsem s strani razlaščenec, organiziranih v Združenju lastnikov razlaščenega premoženja Slovenije. Po njihovem mnenju je vračanje podržavljenega premoženja potekalo prepočasi. Nekdanjim lastnikom ali njihovim dedičem je bilo odvzeto premoženje vrnjeno »v naravi«, če to ni bilo mogoče, pa z odškodnino.³¹ Vračanje lastnine »v naravi« je že ob sprejemanju zakona povzročalo največ vroče krvi, še več pa potem v praksi. Konec marca 2007 je bilo na nacionalni ravni 94,9-odstotnega deleža pravnomočno zaključenih zadev.³² ZDen je sicer predvidel, da bodo vsi vloženi zahtevki in postopki na prvi stopnji končani v enem letu. Ob sprejemu ZDen leta 1991 je bilo prav tako predvideno, da bo vrnjenega za štiri milijarde nemških mark oziroma dve milijardi evrov premoženja, po podatkih z začetka leta 2007 pa je že bilo jasno, da bodo stroški precej, morda celo dvakrat, višji. Po podatkih Ministrstva za pravosodje je bilo do konca marca leta 2007 v naravi vrnjenih za milijardo 881 milijonov evrov zemljišč, gozdov, stavb in premičnin. Kjer vrnitev ni bila mogoča v naravi, so imeli upravičenci pravico do odškodnine v obliki obveznic in 6-odstotnih obresti. Slovenska odškodninska družba je do spomladi 2007 izplačala več kot 400 milijonov evrov, do konca postopka pa naj bi izplačala še 1,3 milijarde evrov. Vsi postopki še danes niso zaključeni. Privatizacija stanovanj in denacionalizacija sta imeli za cilj definiranje lastništva in popravo krivic, pogosto pa se je zgodilo nasprotno. Zakonodaja v obliki, v kateri je bila sprejeta, je mnogim povzročila nove krivice. Izpostavimo samo primer vračanja stanovanj v naravi tudi v primeru njihove zasedenosti z imetniki stanovanjske pravice, za kar se je med vsemi tranzicijskimi državami odločila le Slovenija. Mnogim se je dogajala velika krivica – novi lastniki so jih izkoriščali, država pa je storila bore malo in nadaljevala s pisanjem zakonov, ki niso onemogočili številnih malverzacij.³³ Daleč največ težav je imela Demosova vlada³⁴ pri sprejemanju zakona o privatizaciji pod-

³⁰ Matos, *Žrtve tranzicije*, str. 30–31.

³¹ *Slovenski almanah '92*, str. 118.

³² Vlada je dolžna nadzorovati tajno službo, spletni vir.

³³ Podrobneje o problemih privatizacije stanovanj in denacionalizacijskem zakonu glej Lorenčič, *Pretvorba družbene lastnine v privatno*, str. 113–130.

³⁴ Zakon je bil končno sprejet v času prve Drnovškove vlade.

jetij. Predloga privatizacijske metode, ki sta ju predlagala Aleksander Bajt in Ivan Ribnikar, nista bila predmet resne vladne diskusije. Je pa zato v koaliciji prišlo do spopada dveh povsem različnih gospodarsko-političnih konceptov, na koncu pa je prevladal neke vrste vmesni model med predlogom Jožeta Mencingerja (podpredsednik Demosove vlade, odgovoren za gospodarstvo, ki je zaradi različnih pogledov na privatizacijo pozneje odstopil) in predlogom ameriškega ekomomista Jeffreya Sachsa.³⁵ V času od leta 1990 do sprejema Zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij konec leta 1992 so se mnoga podjetja statusno preoblikovala, dokapitalizirala ali reorganizirala na podlagi takratne jugoslovanske zakonodaje. Ker v tem času država še ni imela docela vzpostavljenega instituta nadzora nad statusnimi in premoženjsko–kapitalskimi spremembami podjetij, ki so imela družbeni kapital, je seveda obstajala velika možnost zlorab. V tem obdobju je zato prihajalo do tako imenovane »divje privatizacije«.³⁶ Z namenom preprečevanja tovrstnih zlorab sta bili decembra 1990 ustanovljeni dve državni ustanovi, ki naj bi nadzorovali in urejevali izvajanje procesa privatizacije in prestrukturiranja. Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo je spremljala in nadzirala proces, pripravljala navodila in potrjevala privatizacijske programe, Sklad Republike Slovenije za razvoj je prestrukturiral podjetja. Ta je postal tudi lastnik podjetij, lahko se je pogajal in podpisoval prodajne pogodbe.³⁷ Danes smo pogosto priča številnim obtoževanjem o strahovitem družbenem razslojevanju, zgodbam o menedžerskih prevzemih in podobno. Moramo se zavedati, da današnje stanje v družbi in gospodarstvu ni rezultat včerajšnjega dne ali posledica zadnjih let, temveč je treba določene odgovore iskati tudi na začetku naše tranzicijske zgodbe. Levji delež spornih privatizacij je moč zanesljivo pripisati zavlačevanju in dolgotrajnemu postopku pri sprejemanju Zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij. Ne moremo trditi, da je »divja privatizacija« tekla po tako imenovanih Markovičevih zakonih,³⁸ če bi to držalo, zanesljivo ne bi bila sporna, nezakonita. Dejansko se je le sklicevala na zakonsko nedorečeno Markovičevo zamisel o privatizaciji. Nesporno dejstvo je, »da so si nekateri, medtem ko se je politika prepirala in razpravljala o mogočih poteh lastninske preobrazbe, prisvojili nemajhen del družbene lastnine«.³⁹ Spomnimo na dve – po besedah tedanje družbene pravobranilke Anice Popovič – »višji obliki« oškodovanja družbene lastnine, ki so ju nekateri uporabili v času, ko še ni bila sprejeta ustrezna zakonodaja. Prva so *by-pass* podjetja, kjer je šlo za znan in razširjen pojav ustanavljanja podjetij v zasebni lasti. Delavci, zaposleni v družbenem podjetju, so ustanovili zasebno podjetje z istim ali podobnim predmetom poslovanja, za

³⁵ Repe, *Slovenci v osemdesetih letih*, str. 76–80.

³⁶ *Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij*, str. 100–101.

³⁷ *Poročilo o lastninskem preoblikovanju podjetij*, str. 10–11.

³⁸ Ante Marković, zadnji predsednik zvezne jugoslovanske vlade.

³⁹ Krnc, *Revizije predhodnega lastninjenja*, str. 71–74.

katerega je bilo registrirano družbeno podjetje. Ti delavci so nato izčrpavali družbeno podjetje, katerega zgodba se je navadno končala z likvidacijo in stečajem. V tem primeru je šlo za eklatantno »divjo privatizacijo«. Drug primer je bil brezplačen prenos družbenega kapitala, ki se je skliceval na drugi odstavek 145. člena Zakona o podjetjih iz leta 1990. Opisan prenos kapitala, pa čeprav je bil opravljen med podjetji, ki so bila v družbeni lasti, je bil nezakonit. Na ta način so namreč mešana podjetja postala lastniki družbene lastnine v družbenih podjetjih in posredno s tem tudi že lastnina družbene podjetja brez zakona o lastninjenju, kar je bilo nedopustno in nezakonito.⁴⁰ Seveda je prihajalo še do drugih oblik oškodovanja družbene lastnine, na primer do neutemeljenega odpisa terjatev, nepravilne delitve dobička in neodplačanega prenosa kapitala. Vsekakor je temeljni razlog za »divjo privatizacijo« tical v dejstvu, da je bila privatizacija družbene lastnine možna že od vsega začetka brez zadostnih pravil in predpisov. Še več, kljub opozarjanju pristojnih inštitucij slovenski parlament ni reagiral. Tako je bilo tudi v primeru prej omenjenega člena 145.b Zakona o podjetjih, ki je omogočal brezplačno prenašanje družbene lastnine po mili volji in ga slovenski parlament ni ne pravočasno razveljavil in ne dopolnil.⁴¹ V obdobju od 1. januarja 1990 do 31. decembra 1992 je prišlo po podatkih Agencije za revidiranje do oškodovanja družbene lastnine v vrednosti 86.174 milijonov takratnih slovenskih tolarjev,⁴² oziroma, če revaloriziramo vrednost, v vrednosti 1.238.454.581,87 evra. Skupno pa je glede na opravljeno revizijo v obdobju od 1. januarja 1990 do 31. julija 2004 prišlo do oškodovanja družbenega premoženja v vrednosti dobrih 104 milijard bivših slovenskih tolarjev.⁴³ Vsekakor si je majhen del prebivalstva v tem obdobju zelo opomogel. Dolgotrajno sprejemanje ustrezne zakonodaje je torej imelo velike posledice. Vendar je moč, vsaj do določene mere, razumeti tedanjo vladajočo politiko. Po mnenju številnih je bil sprejeti privatizacijski zakon najboljši med vsemi predlogi, in v smislu »raje počakati in razmisliti kakor sprejeti nekaj na vrat na nos« je bilo že bolje, da smo ustrezní zakon dobili z zamudo. Prav tako je res, kot priznava sam Jože Mencinger, da je bila tedanja vlada skupina amaterjev, in ne politika ne stroka nista bili kos situaciji (enako je bilo v vseh tranzicijskih državah).⁴⁴ V opravičilo tedanji vladi lahko štejemo tudi dejstvo, da se procesi, kot je tranzicija, ne dogajajo pogosto, in zanje ne obstaja priročnik, ki bi zagotavljal brezhibne in optimalne rezultate. Vse to je mogoče razumeti, a dejstvo, da je posledično prihajalo do številnih zlorab in okoriščenja, ostaja in predstavlja drugo plat medalje, seveda temnejšo.

⁴⁰ Popovič, Primer oškodovanja družbene lastnine oziroma divje privatizacije, str. 756–760.

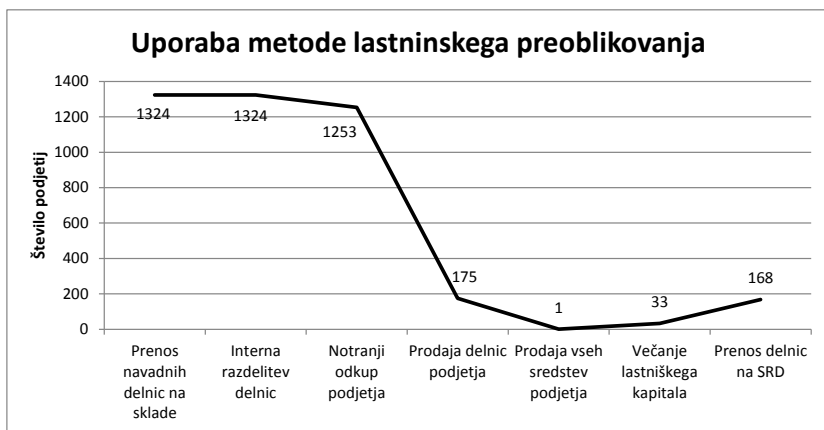
⁴¹ Popovič, »Sporno lastninjenje«, str. 29.

⁴² Zadnje poročilo o delu Agencije RS za revidiranje lastninskega preoblikovanja na dan 31. 7. 2004, str. 8–9.

⁴³ Prav tam, str. 12–13.

⁴⁴ Mencinger, Začasnost samostojnosti?, str. 303–312.

Kakorkoli, končno sprejeti ZLPP je predvidel sedem metod, kako naj bi se podjetja lastninsko preoblikovala, združeval pa je elemente dveh različnih pristopov, in sicer decentralizirani pristop, kjer je večina pobud in odločitev prihajala iz podjetij, ter množično privatizacijo dela delnic podjetij, tako da se jih je razdelilo državljanom v zameno za certifikate.⁴⁵ Kljub dolgotrajnemu sprejemanju ZLPP pa je ta tudi po sprejetju imel kar precej lukenj. Zakonodajalec je namreč med drugim revizije omejil le na triletno obdobje od 1990 do 1992 ob predpostavki, da bodo revizijski postopki predhodnega lastninjenja končani do konca leta 1994, kar pa se seveda ni zgodilo. Izkazalo se je, da so bili postavljeni roki s strani zakonodajalca povsem zgrešeni in v praksi neizvedljivi.⁴⁶

Graf 1: Število podjetij, ki so uporabila posamezno metodo lastninskega preoblikovanja (*Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij*, str. 138)

Zgrešeni predpisi iz zakonodaje so med drugim sprožili ponovno nepotrebno »legalizacijo« tako imenovanega »divjega lastninjenja« tudi po 1. januarju 1993, in tako se je organiziranje *by-pass* podjetij in podobnih malverzacij nadaljevalo tudi po 31. decembru 1992.⁴⁷ Vse do začetka delovanja Agencije Republike Slovenije za revidiranje lastninskega preoblikovanja podjetij v avgustu 1996, torej po skoraj triletnem obdobju, ni bilo mogoče uvesti ustrezne revizije predhodnega lastninjenja niti ukrepati po ZLPP.⁴⁸ Eden od načinov, kako so posamezniki v Sloveniji obogateli, so bili tudi certifikati. Večina slovenskih državljanov je, misleč, da gre za ničvredne papirje, in tudi zaradi finančne stiske, certifikate hitro prodala. Od leta 1993 je trg

⁴⁵ Poročilo o lastninskem preoblikovanju podjetij, str. 14–27.

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ AS 1272, šk. 412, R 3/2000 R (Poročilo po sklepu Rejčeve komisije).

⁴⁸ Krnc, Revizije predhodnega lastninjenja, str. 71–74.

z lastniškimi certifikati cvetel. Nastajale so borzno-posredniške družbe, peščica bolje poučenih je certifikate kupovala po nizkih vrednostih (prednjačili so tako imenovani Pidi), jih pozneje zamenjala za delnice, vrednosti teh (vsaj po večini) so vedno bolj naraščale, njihovi lastniki pa postajali vse bogatejši. Procesa lastninjenja in privatizacije sta sicer potekala relativno počasi.

Tabela 1: Poraba izdanih lastniških certifikatov po vrsti porabe
(Berdnik, Prihaja leto koncentracije, str. 11–12)

Investirano v:	Milijardah SIT	%
Pooblašcene investicijske družbe	329	58
Podjetja	181	32
Neporabljeni certifikati	57	10
Skupaj izdanih certifikatov	567	100

Do 7. novembra 1994 je Agenciji Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo oddalo programe preoblikovanja 700 podjetij, to je bilo 52 odstotkov vseh zavezancev za preoblikovanje po zakonu.⁴⁹ V začetku maja 1998 je stopil v veljavo Zakon o zaključku lastninjenja in privatizaciji pravnih oseb v lasti Slovenske razvojne družbe,⁵⁰ ki je določil prehod iz decentralizirane v centralizirano obliko privatizacije. V šest let trajajočem procesu so lastninsko preoblikovanje izvedla skoraj vsa podjetja z družbenim kapitalom, le manjše število podjetij zaradi lastne neaktivnosti ali drugih objektivnih vzrokov ni opravilo lastninjenja. Z zaključkom procesa lastninskega preoblikovanja podjetij je bil zaključen prvi del tranzicijskega procesa, katerega namen je bilo pridruženje Slovenije splošnim svetovnim trendom in gospodarskim tokovom ter vključevanje v integracijske procese Evrope. Z dokončanjem procesa se je sprožil nov investicijski cikel, s čimer se je povečala gospodarska rast in zaposlenost, povečal pa se je tudi delež tujih vlaganj.⁵¹ Po formalnem zaključku procesa lastninskega preoblikovanja podjetij je bilo potrebno dokončanje drugega dela tranzicijskega procesa, in sicer privatizacija državnega premoženja. Kot je zapisal ekonomist Stanislav Kovač, je bila glavnina kapitalskih deležev v obdobju 1995–2005 prodana brez javne ponudbe, torej netransparentno.⁵² Privatizacijska metoda je imela sicer dober namen in je omogočala visoko vključenost delavcev in zaposlenih v lastniško spreminjanje, a zeleni namen se je izjalovil.⁵³ Med privatizacijskim procesom se je udeležba notranjih lastnikov (delavcev brez menedžmenta) in državnih skladov zmanjševala, povečevala pa se je udeležba investicijskih družb in

⁴⁹ *Delovni zvezek, III/10, ZMAR.*

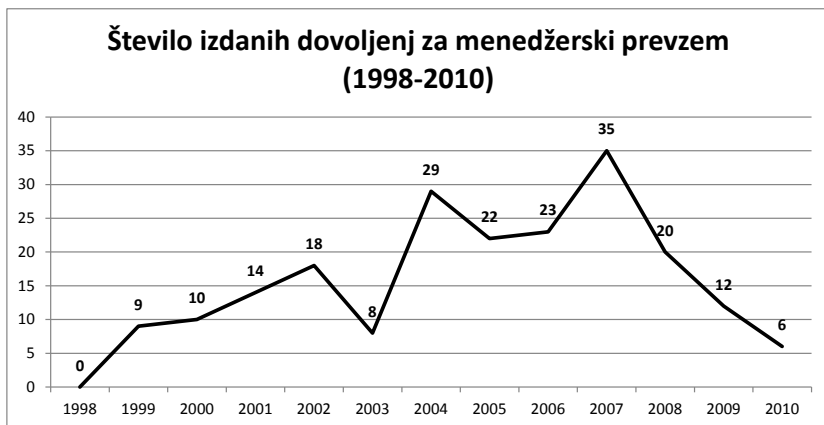
⁵⁰ *Uradni list RS, 30.*

⁵¹ *Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij*, str. 37 in 133.

⁵² Kovač, *Cvikl odhaja*, str. 11.

⁵³ Kanjuc-Mrčela, *Lastništvo zaposlenih na prelomu tisočletja*, str. 21–24.

menedžerjev.⁵⁴ Vstop Slovenije v Evropsko unijo je označeval formalni konec tranzicije, a poudarek je na uradni, saj se je po tem obdobju privatizacijski izkupiček šele začel dobro kazati. Priča smo bili vse pogostejšim zgodbam o menedžerskih prevzemih, številnim obtoževanjem in polemikam. Politiki je to dogajanje služilo predvsem za nabiranje političnih glasov: spomnimo samo na prodajo Mercatorja. Ozadje te zgodbe še danes ni pojasnjeno.

Graf 2: Število izdanih dovoljenj za prevzem v obdobju 1998–2010
(Letna poročila, Agencija za trg vrednostnih papirjev; *Dejstva o (menedžerskih) prevzemih podjetij*)

Menedžerski odkupi se niso začeli v BTC, Merkurju ali Laškem. Unikatni primer menedžerskega odkupa enega od slovenskih podjetij se je na primer zgodil že v letu 1995 v podjetju Agroruše. Kot je dejal Tone Simonič, tedanji direktor omenjene družbe, pa tam, »kjer je lastninjenje izvedeno pošteno in po volji ljudi, kjer ni izigravanja in povzročanja krivic in zlasti, kjer ni v postopku nepoštenih namenov, tam olastninjeni kolektiv lahko zaživi s povsem drugačnim elanom in v še boljši luči naprej«. ⁵⁵ Žal se je v mnogih slovenskih podjetjih izkazalo, da so bili predvsem nepošteni nameni, okoriščanje in pohlep glavno vodilo menedžerjev. Po vstopu Slovenije v EU je v javnosti močno odmevala že omenjena prodaja Mercatorja, ki je zaslužna tudi za to, da je konec leta 2007 v slovenskem besedišču našla svoj prostor beseda tajkun. Število menedžerskih prevzemov je po letu 2004 naraslo in doseglo vrhunec leta 2007, ko je bilo izdanih 35 dovoljenj za prevzem. ⁵⁶ V oči najbolj bode dejstvo, da so bili prevzemi v večini izpeljani s posojili in na

⁵⁴ Simoneti, Rojec in Rems, *Lastniška struktura podjetij ob privatizaciji*, str. 11; Simoneti, Rojec in Rems, *Lastniška struktura podjetij konec leta 1999*, str. 12.

⁵⁵ Vodušek, *Intervju s Tonetom Simoničem*, str. 2–3.

⁵⁶ *Dejstva o (menedžerskih) prevzemih podjetij*.

račun izčrpavanja družb, ki so bile prevzete. Zakon o prevzemih iz leta 1997⁵⁷ namreč ni izrecno prepovedoval prevzema podjetja z zastavo premoženja ciljnega podjetja. Novi zakon, s katerimi so sporne menedžerske prevzeme končno prepovedali, je bil vložen v vladno proceduro šele konec novembra leta 2007. V številnih zakonih so bile torej luknje in mnogi, ki se jim očita različne zlorabe, so do premoženja prišli tako rekoč po legalni poti, za kar nosita velik del odgovornosti pomanjkljiva in neustrezna zakonodaja in politika. Kot že omenjeno, so se številna oškodovanja zgodila že v prvem obdobju tranzicije predvsem po zaslugi ali nesprejete ali neustrezne zakonodaje, pa tudi zaradi ignorantskega obnašanja do vseh pozivov k ukrepanju. Politika se je namreč v prvi fazi tranzicije – razen v predvolilnem obdobju – vedla, kot da je divje lastninjenje zgolj nek pojem, ki ga slovensko gospodarstvo ne pozna.⁵⁸ Če se dotaknemo še poznejšega obdobja in prej omenjenih zloglasnih menedžerskih prevzemov, je dejstvo, da se jih je nemalo prav tako zgodilo z izdatno pomočjo politike. Naj bo to komu vseč ali ne, sta politika in gospodarstvo soodvisni področji, kar se je eklatantno izkazalo v primeru procesa privatizacije, saj je ta politiki pogosto služila kot sredstvo za povečanje njenega vpliva. Tudi v zgodbah, ki so bile polne besed o nacionalnem interesu, se je izkazalo, da je šlo predvsem za interese posameznikov in določenih elit. Določen delež v tej zgodbi gre pripisati tudi bankam, s pomočjo katerih so posamezniki prišli do visokih kreditov tako rekoč na lepe oči in brez ustreznih zavarovanj. Na področju privatizacije in prestrukturiranja gospodarstva torej ni bilo vse pozitivno, kar pa ni kakšna slovenska posebnost. Šlo je za izredno kompleksna, težavna procesa, ki sta največ preglavic povzročala tudi ostalim tranzicijskim državam.

Sklep: Razumevanje obstoječega sistema

Slovenija dvajset let po osamosvojitvi ni kakšna obljubljen dežela. Je država, ki se ubada s podobnimi težavami kakor druge primerljive države. Pričakovanja glede prehoda v tržno gospodarstvo so bila velika. Danes so se pogosto spremenila v nemoč, brezup in razočaranje ljudi. Predstave o tem, da bomo čez noč postali mala Švica, so se dokaj hitro razblinile. Pogosto je slišati, da smo v Sloveniji v ustavo zapisali, da uvajamo tržno gospodarstvo, zašli pa smo v kapitalistično gospodarstvo. Zaradi romantičnih predstav je toliko težje sprejeti dejstvo, da se Slovenija ni odločila le za tržno gospodarstvo, temveč je prešla tudi v kapitalistični sistem in sprejela vse, kar spada vanj. Kapitalizem po meri človeka, kot smo si ga v Sloveniji predstavljali, je

⁵⁷ Uradni list RS, 47.

⁵⁸ Žnidaršič Kranjc, Družbeno nezaželjeni pojavi v povezavi s preoblikovanjem družbene lastnine.

žal samo iluzija. Imeti privatno lastnino brez bogatih lastnikov, enakomerno delitev dobička in kapitalizem brez družbenega razslojevanja so le utopične predstave. Družbeno razslojevanje je posledica kapitalističnega sistema, pri čemer gre dodati, da je slednje v številnih nam primerljivih družbah še bolj izrazito. Tudi v ostalih tranzicijskih državah je temu tako, in to ne glede na ubrani pristop k tranziciji. Pomenljivo je, da Slovenija po raziskavi OECD (maj 2011) spada med države z najnižjo stopnjo dohodkovne neenakosti. Tudi glede vloge države si nismo povsem na jasnem, ne pri nas ne drugod. Po eni strani si želimo čim manjšo vlogo države v gospodarstvu ali njen popoln umik, po drugi pa v kriznih razmerah zahtevamo njeno pomoč. Če ne prej, je zadnja svetovna finančna in gospodarska kriza dokazala, da trg ne more biti edini regulator sistema in da je vloga države pomembna in zaželeno. Takšna država, ki dela za svojo blaginjo in v korist svojega gospodarstva, seveda. Mogoče je pretirano rečeno, a zdi se, da bi si v Sloveniji želeli kapitalizem s socialističnimi privilegiji, na kar nemalokrat opozarja tudi kateri od uspešnih slovenskih menedžerjev, ki se jim žal namenja premalo pozornosti. Dejstvo je, da imamo tudi v Sloveniji svetovno priznana podjetja in menedžerje, ki so uspešni predvsem zaradi svojega dela in izvirnosti. Kot opozarjajo sami, pa ima slovenska država do njih mačehovski odnos, zaradi česar med drugim svojo proizvodnjo selijo na tuje.

Leto 1991 označuje pomembno prelomnico v naši zgodovini. Osamosvojitve Slovenije, mednarodno priznanje in vstopi v različne mednarodne integracije z vrhuncem ob vstopu v EU leta 2004 so dosežki, na katere smo lahko ponosni. Gospodarska tranzicija v Sloveniji si zasluži pozitivno zgodovinsko oceno z dodano črno piko, ki podobno kot v drugih tranzicijskih državah opozarja na nekatere zgrešene poteze in zamujene priložnosti. To je mogoče razumeti, ker tako kompleksnega procesa, kot je tranzicija, ni mogoče izpeljati v popolnosti načrtno in ciljno, saj stvari v praksi pogosto ne tečejo tako, kot piše v učbenikih in zakonih.⁵⁹

Viri

Arhivski viri

AS 1272 – Arhiv Republike Slovenije, Družbeni pravobranilec Slovenije.

AS 1994 – Arhiv Republike Slovenije, Služba vlade Republike Slovenije za evropske zadeve.

Uradni listi

Stanovanjski zakon (SZ). *Uradni list Republike Slovenije*, 18, 11. 10. 1991.

⁵⁹ Podrobneje o osrednjih procesih in sploh o tranziciji slovenskega gospodarstva v Lorenčič, *Prelom s starim in začetek novega*.

- Zakon o denacionalizaciji (ZDen). *Uradni list Republike Slovenije*, 27, 29. 11. 1991.
- Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij (ZLPP). *Uradni list Republike Slovenije*, 55, 20. 11. 1992.
- Zakon o prevzemih (ZPre). *Uradni list Republike Slovenije*, 47, 1. 08. 1997.
- Zakon o zaključku lastninjenja in privatizaciji pravnih oseb v lasti Slovenske razvojne družbe. *Uradni list Republike Slovenije*, 30, 16. 4. 1998.

Tiskani viri

- Dejstva o (menedžerskih) prevzemih podjetij: Primer: Slovenija*. Ljubljana: Zveza svobodnih sindikatov Slovenije, 2011.
- Delovni zvezek, 1/2*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, 1992.
- Delovni zvezek, III/6*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, 1994.
- Delovni zvezek, III/10*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, 1994, str. 25–27.
- Delovni zvezek, VIII/3*. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, 1999.
- Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij: Poročilo o delu Agencije Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo*. Ljubljana: Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo, 1999.
- Letno poročilo za leto 1997*. Banka Slovenije.
- Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 2002/2003: Človekov razvoj in zdravje* (ur. Jana Javornik in Valerija Korošec). Ljubljana: Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, 2003.
- Kohek, Miran: Karikatura. *Delo*, XXXIII/62, 16. 3. 1991, str. 3.
- Poročilo o lastninskem preoblikovanju podjetij*. Ljubljana: Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo, 1997.

Elektronski viri

- Govor Milana Kučana ob peti obletnici delovanja Avstrijsko-slovenske gospodarske zbornice v Gradcu, 17. 11. 2005, <http://www2.gov.si/up-rs/2002-2007/bp-mk.nsf/dokument/17.11.2005-govor-dogodek-3>, (dostop 10. aprila 2008).
- Vlada je dolžna nadzorovati tajno službo: intervju z ministrom Lovrom Šturmom. *Demokracija*, www.mp.gov.si/.../2007_07_12_intervju_ministra_Demokracija.pdf, (dostop 15. julija 2007).
- Zadnje poročilo o delu Agencije Republike Slovenije za revidiranje lastninskega preoblikovanja na dan 31. 7. 2004. Agencija Republike Slovenije za revidiranje lastninskega preoblikovanja, <http://www.arlpp.gov.si/aktualno.htm>, (dostop 27. februarja 2008).

Literatura

Monografije

- Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb* (ur. Mija Mravlja in Andrej Nared). Infoarh 21. Zborovanje Arhivskega društva Slovenije. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2003.
- Borak, Neven: *Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 2002.
- Jović, Dejan: *Jugoslavija - država koja je odumrla: Uspon, kriza in pad četvrte Jugoslavije (1974–1990)*. Zagreb: Prometej; Beograd: Samizdat B92, 2003.
- Judt, Tony: *Povojna Evropa 1945–2005, druga knjiga*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2007.
- Kovač, Bogomir: *Rekvjem za socializem: Ekonomske reforme v socialističnih državah*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1990.
- Krašovec, Tone: *Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji*. Ljubljana: Združenje Manager; Vrhnika: Razum dr. Krašovec & Co., 2001.
- Lazarevič, Žarko: *Plasti prostora in časa: Iz gospodarske zgodovine Slovenije prve polovice 20. stoletja*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009.
- Lorenčič, Aleksander: *Prelom s starim in začetek novega: Tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990–2004)*. Inštitut za novejšo zgodovino: Razpoznavanja/Recognitiones, 2012.
- Prinčič, Jože in Neven Borak: *Iz reforme v reformo: Slovensko gospodarstvo 1970–1991*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2006.
- Privatizacija na Slovenskem 1990–1992* (ur. Rado Bohinc in Nina Milkovič). Ljubljana: Slovenski inštitut za management Ljubljana, d. d., in DZS, d. d., 1993.
- Repe, Božo: *Slovenci v osemdesetih letih*. Zbirka Zgodovinskega časopisa 23. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2001.
- Slovenski almanah '92* (ur. Marko Pečauer). Ljubljana: Delo/Novice, 1993.

Članki in razprave

- Berdnik, Moja: Prihaja leto koncentracije. *Gospodarski vestnik*, 50, 1998, str. 11–12.
- Kanjuo-Mrčela, Aleksandra: Lastništvo zaposlenih na prelomu tisočletja. *Industrijska demokracija*, 6/10, 2002, str. 21–24.
- Kovač, Stanislav: Cvikl odhaja, Slovenija raja. *Finance*, 50, 15. 3. 2010, str. 11.
- Kračun, Davorin: Tranzicija, stabilizacija i ekonomski rast: iskustvo Slovenije. *Ekonomski pregled*, 56/3–4, 2005, str. 145–162.
- Krcnc, Janez: Revizije predhodnega lastninjenja. *Gospodarski vestnik*, 20, 22. 5. 1997, str. 71–74.

- Lorenčič, Aleksander: Pretvorba družbene lastnine v privatno: privatizacija stanovanj in denacionalizacija. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 50/3, 2010, str. 113–130.
- Matos, Urša: Žrtve tranzicije. *Mladina*, 11, 17. 3. 2003, str. 30–31.
- Mencinger, Jože: Deset let pozneje: tranzicija – uspeh, polom ali nekaj vmes? *Gospodarska gibanja*, 317, 2000, str. 25–42.
- Mencinger, Jože: Makroekonomske dileme Republike Slovenije. *Gospodarska gibanja*, 217, 1991, str. 25–35.
- Mencinger, Jože: Slovensko gospodarstvo med centralizmom in neodvisnostjo. *Nova revija*, 9/95, 1990, str. 490–495.
- Mencinger, Jože: Začasnost samostojnosti? *Nova revija*, 12/134–135, 1993, str. 303–312.
- Možina, Jože: »Politika postane manj pomembna«: pogovor z Janezom Drnovškom. *Ampak*, 4/4, 2003, str. 26–29.
- Popovič, Anica: Primer oškodovanja družbene lastnine oziroma divje privatizacije. *Podjetje in delo*, 7, 9. 11. 1992, str. 756–760.
- Popovič, Anica: »Sporno lastninjenje«. *Pravna praksa*, 259, 15. 10. 1992, str. 29.
- Prinčič, Jože: Gospodarski vidiki osamosvajanja Slovenije (1986–1991). *Slovenska osamosvojitve 1991: Pričevanja in analize* (ur. Jurij Perovšek in dr.). Simpozij Brežice, zbornik. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije in Državni zbor Republike Slovenije, 2002, str. 33–56.
- Simoneti, Marko, Matija Rojec in Marko Rems: Lastniška struktura podjetij konec leta 1999. *Ekonomsko ogledalo*, 7/5, 2001, str. 12.
- Simoneti, Marko, Matija Rojec in Marko Rems: Lastniška struktura podjetij ob privatizaciji. *Ekonomsko ogledalo*, 7/5, 2001, str. 11.
- Škofljanec, Jože: Ali je tranzicija končana? *Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb* (ur. Mija Mravlja in Andrej Nared). Infoarh 21. Zborovanje Arhivskega društva Slovenije. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2003, str. 33–34.
- Štiblar, Franjo: Strategija Slovenije v ekonomskih odnosih s tujino. *Gospodarska gibanja*, 242, 1993, str. 21–35.
- Vodušek, Branko: Intervju s Tonetom Simoničem. *Agens – časopis za privatizacijo, prestrukturiranje in razvoj*, 20, 1995, str. 2–3.
- Žnidaršič Kranjc, Alenka: Družbeno nezaželeni pojavi v povezavi s preoblikovanjem družbene lastnine. *Privatizacija na Slovenskem 1990–1992* (ur. Rado Bohinc in Nina Milkovič). Ljubljana: Slovenski inštitut za management Ljubljana, d. d., in DZS, d. d., 1993, str. 172–188.

Twenty Years of “Capitalism with a Human Face” and Decisions on One’s Own Economic Development

Summary

Slovenia had already developed a number of market institutions in the past. For example, it was not limited to the eastern market in trade; politics did not play such a dominant role in the economy (the formation of prices and production was already governed to a greater extent by market economy principles, but the influence of politics on human resources policy was strong until the very end); technological development was also at a higher level than in any other communist country. The tendency toward change began to grow from the second half of the 1980s onwards, and the spring of 1990 saw changes take place at an official level. With a plebiscite, declaration of independence, ten-day war, and recognition from the international community, Slovenia attained independence between 1990 and 1992. The decision to become a sovereign and independent country made it possible for Slovenia to engage in its own economic policy and to assume responsibility for its own economic development. In the first phase of transition, Slovenia’s task was therefore to establish all the necessary elements and institutions for a democratic state and a state governed by the rule of law to function successfully. By the end of 1992, Slovenia had already been recognized by one hundred countries and had become a member of the UN and its specialized organizations; by 1996 it had become a member of almost all the significant economic associations (the European Bank for Reconstruction and Development, the International Monetary Fund, the World Bank and International Finance Corporation, GATT, WTO, EFTA, and CEFTA). Slovenia relatively quickly exceeded its pre-transition level of economic activity, surpassing the 1990 level of pre-transition development in 1996 and the 1987 level in 1998. Throughout the entire economic transition process, the privatization process by far caused the greatest trouble and stress in political and economic circles and for the population as a whole. It certainly proved to be the central and most demanding of all transition processes. It must be emphasized that this is not only a Slovenian feature, but that similar patterns were also seen in other post-communist countries. The year 1991 marked a significant turning point in Slovenian history. Attaining independence, gaining international recognition, and entering into various international bodies, and the pinnacle of entrance into the European Union in 2004, were achievements that Slovenians could only dream of in the past. In retrospect, the process of economic transition and transition to an open market economy in Slovenia deserves a positive historical appraisal with the *caveat* that, as in other transition countries, there have been missteps and missed opportunities. This is understandable: a process as complex as economic and social transition

cannot be accomplished entirely as planned or intended because matters in practice often do not run as smoothly as those written in textbooks and encoded in law.